

Väljarna och världspolitiken

Studiet av väljarbeteende är en av den nordiska statsvetenskapens mest utvecklade och framträdande forskningsinriktningar. Jörgen Westerståhl, Bo Särilvik, Henry Valen, Ole Borre, Sören Holmberg och Olof Petersson är namn som helt eller delvis förknippas med denna tradition. Holmberg och Valen har nyligen publicerat var sin monografi i ämnet, och i sin presentation av dessa verk framhöll Ole Borre att väljarforskningen nu nått gränsen för vad som är möjligt. Därför måste väljarforskningens ramar sprängas och "den klassiske periode blive afløst af en kritisk periode."¹

Denna uppmaning har anammats av Olof Petersson, som i boken *Väljarna och världspolitiken* gör ett – enligt honom själv – fruktbart försök att vidga väljarforskningens teoretiska ramar. På 113 spänstigt skrivna sidor redovisar Petersson, dels ett antal teoretiska och metodologiska finurligheter, dels ett omfattande datamaterial från ett tidigare utforskat område inom svensk väljarforskning. Boken är informationsrik och spännande, och således mycket läsvärd. Och enligt samstämmiga bedömare står den på höjden av Olof Peterssons produktion.

Som framgår av bokens titel är Peterssons uppgift att studera väljarnas attityder till ett antal företeelser i den internationella politiken – hur opinionen ser ut samt hur meningsskiljaktigheter och opinionssvängningar skall förklaras.

Väljarna utgörs huvudsakligen av de individer som ingått i 1973 och/eller 1976 års svenska väljarundersökningar. När så har varit möjligt har också tidigare väljarundersökningar samt ett antal SIFO- och IMU-mätningar använts för att komplettera bilden.

Världspolitiken består av ett antal intervjufrågor om synen på stormakterna, om synen på Sveriges politik gentemot omvärlden, om synen på "dagsaktuella" händelser samt av frågor om väljarnas engagemang i det världspolitiska skeendet. I avsaknad av en övergripande frågeställning som styrt framställningen har boken disponerats med utgångspunkt från dessa fyra frågeområden.

Bokens genomgående tema är att världspolitikens betydelse för svensk opinion inte får underskattas. Detta får sitt uttryck i de två teser Petersson driver: För det första söker han – i polemik med Herbert Tingsten – visa att svenska väljare är mer intresserade av internationella förhållanden än vad som allmänt görs gällande. Och för

det andra argumenterar han för att det finns ett starkt samband mellan väljarnas attityder i internationalpolitiska frågor och frågor som berör svensk inrikespolitik. Petersson driver sina teser med stor iver och med kategoriska formuleringar, vilket vid en hastig genömläsning kan ge sken av att teserna blir bekräftade. Men som här skall visas får de båda teserna inte det stöd i det empiriska materialet som Petersson påstår.

I bokens femte kapitel avser Petersson att driva hem sin tes om att det finns ett starkt samband mellan de svenska väljarnas attityder i internationella frågor och väljarnas partival respektive inställning i inrikespolitiska vänster–högerfrågor. Han skriver bl a: "När det gäller de internationella frågorna står vi därför inför en paradox. Trots att den internationella politiken i stort sett lyser med sin frånvaro i valrörelserna är det just på detta område som väljarattityderna är som mest utkristalliserade efter partilinjer. Sambandens styrka är *fullt i klass* med inrikespolitikens centrala vänster–högerfrågor."²

Och vidare: "De storpolitiska konflikterna och olika länders samhällsmodeller fungerar som allmänpolitiska orienteringsmärken *lika väl* som inhemska debatter om löntagarfonder och marginalskatter."³ (Min kursivering.)

Dessa påståenden har emellertid ingen förankring i det empiriska materialet. Varför Petersson valt att i ord likställa relativt modesta samband med några av de starkaste samband som svensk väljarforskning hittills kunnat uppvisa är en gåta. En del av svaret ligger nog i det engagemang med vilket Petersson driver sin tes. Men denna förklaring känns långt ifrån tillfredsställande.

Att det finns samband mellan inrikes- och internationalpolitiska attityder samt mellan internationalpolitiska attityder och partival är obestriddigt. Men sambanden är långt ifrån så starka som Petersson påstår. I de tabeller som redovisas drar siffrorna för vpk och moderata samlingspartiet mot ett starkt samband mellan inställning till stormakterna och val av parti. Men eftersom ca 3/4 av väljarkåren röstade på något av de tre övriga riksdagspartierna vid 1973 och 1976 års val, och då dessa väljargrupper är relativt homogena med avseende på internationalpolitiska ställningstaganden, kommer sambanden inte i närheten av vad Petersson påstår. En serie envägs variansanalyser med partival som oberoende variabel och ett antal attityder till stormakternas utrikespolitik, inre förhållanden, politik gentemot Sverige samt ett antal centrala vänster–högerattityder som beroende variabler ger upphov till stora skillnader i andel förklarad varians (E_{η}^2):

Tabell 1. Partivalets betydelse för attityd i ett antal sakfrågor uttryckt som andel förklarad varians (Eta^2)

	Procent förklarad variens
<i>Vänster-högerattityder</i>	
Inställning till löntagarfonder (1976)	37.9
Inställning till att socialisera de stora företagen (1976)	37.0
Inställning till samhälleligt inflytande över näringslivet (1973)	25.3
Inställning till samhälleligt inflytande över näringslivet (1976)	26.1
<i>Internationalpolitiska attityder</i>	
Inställning till USA:s utrikespolitik (1973)	8.2
Inställning till USA:s utrikespolitik (1976)	6.0
Inställning till Sovjetunionens utrikespolitik (1973)	1.6
Inställning till Sovjetunionens utrikespolitik (1976)	3.7
Inställning till Kinas utrikespolitik (1973)	4.4
Inställning till Kinas utrikespolitik (1976)	1.5
Inställning till USA:s politik gentemot Sverige 1973)	4.3
Inställning till USA:s politik gentemot Sverige (1976)	2.8
Inställning till Sovjetunionens politik gentemot Sverige (1973)	1.2
Inställning till Sovjetunionens politik gentemot Sverige (1976)	2.7
Inställning till USA:s inre förhållanden (1973)	6.8
Inställning till USA:s inre förhållanden (1976)	9.2
Inställning till Sovjetunionens inre förhållanden (1973)	6.0
Inställning till Sovjetunionens inre förhållanden (1976)	7.3
Inställning till Kinas inre förhållanden (1973)	7.1
Inställning till Kinas inre förhållanden (1976)	6.1

Resultaten är entydiga och förändras inte om någon annan typ av sambandsmått används. Och om *både* inrikes- och internationalpolitiska attityder används för att förklara val av parti i en och samma modell, framstår de internationalpolitiska attityderna som förhållandevis betydelselösa. En serie regressionsanalyser som bygger på data från 1976 års väljarundersökning med partival

(röstning på moderaterna, centerpartiet/folkpartiet, socialdemokraterna eller vpk) som beroende variabel och ett vänster-högerindex (sammansatt av de fem frågor som laddade högst på den vänster-högerfaktor som togs fram i samband med samma väljarundersökning) samt olika internationalpolitiska attityder som oberoende variabler, ger entydiga resultat:

Tabell 2. Effekten av vänster-högerinställning och ett antal internationalpolitiska attityder på partivalet 1976 (Partiella icke standardiserade regressionskoefficienter)

Vänster-höger	.55	Vänster-höger	.55
USA:s utr. pol.	.08	USA:s inre förh.	.15
Förk. varians (R^2)	.41	Förk. varians (R^2)	.42
Vänster-höger	.56	Vänster-höger	.56
Sovjets utr. pol.	.07	Sovjets inre förh.	.11
Förk. varians (R^2)	.41	Förk. varians (R^2)	.42
Vänster-höger	.59	Vänster-höger	.58
Kinas utr. pol.	.04	Kinas inre förh.	.08
Förk. varians (R^2)	.44	Förk. varians (R^2)	.44

Kommentar: Sex regressionsanalyser har genomförts, varje gång med vänster-högerinställning och en internationalpolitisk attityd som oberoende variabler. Koefficienterna är signifikanta på .01-nivån.

Effekten av vänster-högerinställning på valet av parti är i genomsnitt nästan 8 (åtta) gånger så stor som effekten av internationalpolitiskt ställningstagande.⁴ De internationalpolitiska attityderna har alltså föga att göra med de svenska väljarnas val av parti.

Inte heller sambanden mellan de inrikes- och internationalpolitiska attityderna lever upp till Peterssons utfästelser. Petersson talar om *tydliga* samband. Men en beräkning visar att den andel förklarad varians (r^2) som erhålls då attityder till de tre stormakternas utrikespolitik 1973 och 1976 ställs mot respektive undersökningsfråga om samhällets inflytande över näringslivet, i genomsnitt uppgår till 2.6 procent, med en högsta förklarad varians på 6.0 procent.

Den andra tes som Petersson driver är att de svenska väljarna är mer intresserade av internationella förhållanden än vad som allmänt görs gällande. Den auktoritet som Petersson polemiserar mot är Herbert Tingsten, men han gör det på ett sätt som inte gör denne gigant full rättvisa.

Herbert Tingsten påstår i sin bok om den svenska utrikesdebatten mellan världskrigen, att svenskarnas intresse för utrikesfrågor är *relativt* svagt. Men han framhåller också att detta intresse varierar beroende på hur landets trygghet och oberoende förändras.

Det problematiska för Petersson är att Tingstens 40 år gamla hypotes om det svenska folkets *relativa* ointresse för de internationella frågorna får stöd i 1970-talets empiriska material. Peterssons egen tes om de svenska väljarnas stora intresse för internationella frågor är svårare att driva hem med hjälp av samma material.

Petersson argumenterar för att andelen väljare som svarar "vet inte" eller som avstår från att svara på en fråga, kan användas som mått på väljarnas intresse för det frågan gäller. Men detta är ett minst sagt tvivelaktigt antagande: För det första är det naturligtvis möjligt att vara mycket intresserad av en fråga, utan att för den skulle kunna ta ställning. Och för det andra är det givetvis möjligt att uttrycka en åsikt, trots att intresset för frågan är minimalt – i synnerhet om ett "vet inte"-alternativ saknas och intervjuaren "kräver" någon form av svar.

Men även om den tveksamma kopplingen mellan åsiktsförekomst och intresse accepteras, leder inte det till att Peterssons tes om de svenska väljarnas intresse för internationella förhållanden kan ges något övertygande empiriskt stöd. Andelen väljare utan åsikt i de internationalpolitiska frågorna ligger visserligen i många fall mellan 10 och 20 procent, vilket kan betraktas som "normalt" även för frågor om inrikespolitiska förhållanden. Men undantagen från denna "regel" är samtidigt besvärande många: Andelen väljare utan åsikt om Kinas

utrikespolitik och interna förhållanden låg 1973 och 1976 mellan 33 och 39 procent. På en fråga om inställningen till svensk EEC-anslutning som ställdes 1968, 1970 och 1973, var det 49, 44 respektive 37 procent som saknade åsikt. Och då det vid valet 1973 ställdes frågor om Vietnam- och Mellanösternkonflikterna, var det 53 respektive 57 procent av väljarna som inte kunde ta ställning eller som inte ville svara.

Vid en jämförelse av åsiktsförekomst mellan inrikes- och internationalpolitiska frågor är det naturligtvis av stor betydelse hur frågor och svarsalternativ är utformade. Olof Peterssons 19 frågor om USA, Sovjetunionen och Kina, i väljarundersökningarna 1973 och 1976, saknar ett explicit formulerat "vet inte"-alternativ. Andelen väljare utan åsikt uppgick här till i genomsnitt 18 procent, med en lägsta andel på 5 och en högsta på 39 procent. Dessa siffror kan jämföras med siffrorna för de fyra frågor utan "vet inte"-alternativ som laddade på den vänster-högerfaktor som togs fram i samband med 1976 års väljarundersökning. Andelen väljare utan åsikt varierade här mellan 7 och 15 procent, med ett genomsnittligt värde på 12 procent. Skillnaden mellan andelen väljare utan åsikt i inrikes- och internationalpolitiska frågor visar således att svenska väljare är *relativt* ointresserade av internationella förhållanden.

Intervjufrågor där svarspersonerna uttryckligen erbjuds att inte ha någon åsikt kan möjligen betraktas som ett bättre mått på intresset för det som frågan avser att mäta: De ointresserade väljarna ges en större möjlighet att uppge att de saknar åsikt = är ointresserade av frågan.

I 1976 års väljarundersökning fick de intervjuade ta ställning till 24 inrikespolitiska förslag. Bland svarsmöjligheterna ingick alternativet "spelar ingen större roll". Andelen väljare som valde detta svarsalternativ eller som fördes till kategorin "vet inte/vill ej svara", varierade mellan 7 och 38 procent, med en genomsnittlig andel på 20 procent. Dessa siffror är nästan identiska med siffrorna för Peterssons frågor om USA, Sovjetunionen och Kina. Och detta trots att dessa internationalpolitiska frågor saknade ett explicit formulerat "vet inte"-alternativ.

Olof Peterson gör själv ingen jämförelse mellan åsiktsförekomst i inrikes- och internationalpolitiska frågor, vilket gör att han inte kan presentera några övertygande bevis för sin tes om de svenska väljarnas intresse för internationella förhållanden. En sådan jämförelse visar emellertid att svenska väljare är *relativt* ointresserade av internationella frågor.

De svenska väljarnas *relativa* ointresse för de internationalpolitiska frågorna finns dessutom dokumenterat i material som Petersson valt att inte redovisa. På en öppen fråga om vilka frågor som varit viktiga för väljar-

na vid valet av parti 1976 respektive 1979, var det endast 1 procent av de tillfrågade som angav svar som kunde föras till kategorin "utrikespolitik och internationella frågor". Och denna typ av svar var lika sällan förekommande då väljarna i samband med 1979 års val skulle ange goda och dåliga sidor hos de fem riksdagspartierna. Petersson är visserligen medveten om detta "problem", men har nöjt sig med att redovisa andelen svars personer som valde att nämna utrikespolitiska frågor vid bedömningen av respektive regeringar i samband med 1973 och 1976 års väljarundersökningar. Dessa siffror ligger så lågt som mellan 1 och 5 procent, trots att Petersson slagit samman kategorin utrikespolitik med kategorin försvarspolitik!

Olof Peterssons bok om väljarna och världspolitiken har många förtjänster. Den är föredömligt kort, den är spännande, och förutom de empiriska resultaten innehåller den också inslag av teoretiskt och metodologiskt intresse. Som exempel kan nämnas avsnittet om den svenska opinionens inställning till Vietnamkonflikten, där Petersson dels ger en lärorik lektion i förhållandet mellan teori och data, dels studerar variationskänsligheten hos olika opinionstyper beroende på grad av kognitiv/affektivt innehåll.

Men dessa förtjänster överskuggas tyvärr av Peterssons försök att föra läsarna bakom ljuset. Med stor iver driver han sin tes om världspolitikens stora betydelse för

svensk opinion. Men eftersom denna tes saknar stöd i det empiriska materialet, tvingas Petersson till tolkningar som måste anses vetenskapligt otillfredsställande.

Mikael Gilljam

Noter

- ¹ StvT 1982:4.
- ² Petersson, 1982, s. 52.
- ³ Ibid., s. 60.
- ⁴ Det rimliga i att betrakta partivariabeln som en intervallskala kan givetvis diskuteras. Men resultaten blir de samma om vi använder blockröstning som beroende variabel. b-värdet för vänster-högerinställning sjunker visserligen till i genomsnitt .35. Men den genomsnittliga effekten av de internationalt politiska attityderna sjunker samtidigt till .04, och i ett fall är koefficienten för internationalpolitiskt ställningstagande inte signifikant på någon rimlig säkerhetsnivå.

Referens

Olof Petersson, *Väljarna och världspolitiken*, Stockholm: Norstedts 1982.

Ett replikskifte mellan Olof Petersson och Mikael Gilljam publiceras i häfte 1984:3.